

TEORIE DEMOKRACIE

Palle Svensson

Palle Svensson
TEORIE
DEMOKRACIE

PŘEDNÁŠKA 10.

Klasičtí elitáři

Kritika liberalismu a demokracie, kterou předložil Edmund Burke koncem 18. století, byla kritikou velmi časnou – skoro předčasnou. Liberalismus a demokracie nebyly ještě propojeny a vzájemně přizpůsobeny. Demokracie se právě začínala adaptovat na liberalismus tím, že se měnila z přímé na zastupitelskou a z vlády mnohých ve svém vlastním zájmu na vládu většiny ve společném zájmu při respektování jistých práv menšin. A liberalismus se adaptoval na demokracii přijetím všeobecného volebního práva, spravedlivým parlamentním zastoupením a kabinetní zodpovědností.

Nicméně konflikt v otázce volebního práva a volebního systému pokračoval po celé 19. století a vznikaly různé vládní systémy na základě obecného principu svrchovanosti lidu. Po revolucích ve Francii v roce 1830 a 1848 byla po celé Evropě vyhlášena řada liberálně demokratických ústav – zpočátku spíše liberálních než demokratických – s více méně všeobecným volebním právem (mužů), řadou zastupitelských institucí a jistým druhem omezení tradiční moci monarchie a aristokracie.

1. Pareto (1848–1923) a Mosca (1858–1941)

Koncem 19. století již byly k dispozici jisté zkušenosti s rozdělením moci v rámci společnosti takového východu liberálních a „demokratických“ ústav a byla vytvořena teorie o rozdělení moci v rámci společnosti. Nejznámějšími zastánci této teorie byli Italové Pareto a Mosca, kteří na základě svého studia italského politického života byli cyničtí v otázce liberalismu i demokracie – o socialismu už vůbec nemluvě (Schwarzmantel, 1987: 64–110).

Obecně lze říci, že klasičtí elitáři se postavili proti rovnostářským hodnotám, které se šířily v průběhu 19. století – nejen proti právní a justiční rovnosti (liberalismus: rovnost před zákonem), ale především také proti politické rovnosti (demokracie: všeobecné volební právo) a sociálně ekonomické rovnosti (socialismus: kolektivní vlastnictví a řízení výrobních prostředků).

Liberalismus a zastupitelská demokracie mají své kořeny v osvícenství, jež chápalo člověka jako tvora racionálního. Věřilo, že lidstvo je vedeno

rozumem a že je schopno neomezeného rozvoje. Obyčejní dělníci postupně získají vzdělání a volební právo bude moci být rozšířeno na všechny dospělé občany. Takový byl alespoň názor Johna Stuarta Mila.

Koncem 19. století se však situace změnila a můžeme hovořit o „věku vzpoury proti rozumu“ (Schwarzmantel, 1987: 68). Byl to stále ještě věk vědy, ale nedávno předtím založený obor psychologie se zaměřoval spíše na lidské vlastnosti jako vůle, pocity a vášně než na intelekt. Problémem se nyní stalo to, jak lze s lidmi manipulovat a stimulovat jejich pocity za účelem nejen je přinutit, aby dělali to, co po nich chcete, ale aby si dokonce sami přáli a toužili dělat to, co se od nich očekává. V tomto postoji jsou zcela jasně antidemokratické prvky.

Spojení mezi antiracionalistickým a antidemokratickým postojem je názorně ilustrováno Gustavem Le Bonem a jeho studií „davů“. Dav je chápán jako soubor jednotlivců svázaný nikoli myšlenkou nebo společným zájmem, ale pouze jakýmsi druhem ústřední přitažlivé síly, na kterou je zaměřena jeho pozornost, jež je vyvolána náhodnou událostí, náhlou katastrofou nebo zjeví-li se dominující osobnost. Dav již není chápán jako racionálně motivovaný, ale spíše jako zmítaný svými emocemi.

Podle jiného francouzského autora, Sorela, je to mýtus, co v masovém hnutí stimuluje a vede lidi. „Hnutí“ bylo pro Sorela socialistické hnutí, ale tento názor převzali teoretici zcela opačné ideologické orientace, Vilfredo Pareto se svou „logicko-experimentální metodou“ a studiem nelogického chování, sociolog Gactano Mosca a analytik organizací Robert Michels.

2. Obecné zákony politické nerovnosti

I když Pareto a Mosca používali jiné pojmy, dokonce i když přišli s různými výklady a dokonce i když jejich teorie elit byly v jejich vědecké práci začleněny různě, lze u nich vypožorovat některé důležité podobnosti. Především je to formulace toho, co je údajně obecným zákonem politické nerovnosti. Oba tvrdí, že struktura elit je neodstranitelná – je jak nevyhnutelná, tak nepopíratelná.

Pareto i Mosca tvrdili, že menšina bude vždy vládnout většině. Tato teze o nutném a nevyhnutelném rozštěpení všech společností na menšinu, která vládne (Paretův pojem je „elita“, Moscův pojem je „politická třída“), a většinu, která je ovládaná („masa“), zdůrazňuje, že ono rozdělení společností se odehrává ve všech společnostech a po celou dobu, a že je to obecná pravda. Vždy to tak bylo a vždy to tak zůstane. Tato struktura je obsažena v každé společnosti. Obrovská masa lidí nebude nikdy schopna se osvobo-

dit, a i pokud se o to pokusí, povede to – v nejlepším případě – pouze k nahrazení staré elity elitou novou. Žádná společnost nebude nikdy založena na principech rovnosti a společenské spravedlnosti. Koncepce demokracie a socialismu jsou pouhé mýty – a Pareto a Mosca dokonce tvrdili, že mýty nebezpečné.

Jinou věcí je, že všechny elity potřebují k udržení moci jakousi ideologickou legitimitu a mýty se v tomto kontextu mohou docela dobře hodit. Pareto nazývá tyto legitimizující ideologie – nebo mýty – „derivacemi“, zatímco Mosca jim říká „ideologické formule“.

Problém s demokracií – a zvláště pak se socialismem – není jen to, že jde o mýty, ale o mýty nebezpečné.

Demokracie i socialismus jsou založené na koncepci rovnosti, která je nerealistická a nelze ji uvést do praxe. Jsou to mýty, protože obhajují společenský řád, který je neuskutečnitelný a je proti lidské přirozenosti. Pareto srovnává socialismus s náboženstvím apelujícím na hluboké lidské predispozice, sklony či tendence. Lidé potřebují slyšet o společenském řádu založeném na rovnosti a spravedlnosti – a toho využívají jiní lidé, kteří aspirují na mocenské pozice. Přesvědčí o tom obyčejné lidi proto, aby tak získali jejich podporu v boji o moc.

Takže demokracie a socialismus jsou mýty, ale proč jsou nebezpečnější než jiné mýty určené k legitimizování moci?

Odpověď na tuto otázku má zřejmě co do činění spíše s politickými než s vědeckými aspekty jejich teorií. Tím, že ukázali, že koncepce demokracie a socialismu jsou špatné, že jsou nerealistické a neuskutečnitelné, mohli elitáři doufat v to, že odradí dělnickou třídu – která v průběhu posledních desetiletí 19. století nabírala na jistotě a síle – a navíc že poskytnou středním třídám a liberalismu jistou sebedůvěru v konfliktu se socialismem. Pokud je tomu tak, pak to svědčí o tom, že Pareto a Mosca mohli mít pro formulaci svých teorií politické motivy, zatímco sami – a zvláště pak Pareto – tvrdili, že vypracovali realistickou a objektivní vědu o společnosti na rozdíl od mýtů a fantazií podporovaných francouzským osvícenstvím a Rousseauem v 18. a Marxem v 19. století.

3. Rozdíly mezi Paretem a Moscou

Doposud jsme poukazovali na základní podobnosti mezi Paretovými a Moscovými teoriemi. Existují však mezi nimi i zásadní rozdíly, zvláště pak co se týče jejich pohledu na cirkulaci elit a na základy politické moci.

(1) Pareto

Základní práci Vilfreda Pareta o teorii elit je rozsáhlá dvoudílná kniha „Pojednání o obecné sociologii“. Jeho teorie politické moci a elit je integrovaná do obecnější teorie, v níž je společenské chování odvozováno z psychologických faktorů (naprosto rozdílně od Marxe, který vysvětloval společenské chování ekonomickými faktory).

Elity – podle Pareta – nejsou chápány jako výslednice organizačních (jak tvrdí Mosca a Michels), nebo ekonomických faktorů (jak tvrdí Marx), ale jako výsledek lidských postojů nebo instinktů, jež působily v průběhu historie.

Tato myšlenka tvoří základ Paretovy koncepce „elity“. Společenská diferenciace znamená především to, že lidé jsou různí – fyzicky, duševně a morálně.

Pojem „elita“ se pro Pareta kryje s nadřazeností. Ti lidé, kteří mají nadprůměrné schopnosti v tom či onom, patří k elitě. Představte si, například, že dáváte body – řekněme od 0 do 10 – různým jedincům. V tom případě ti, kdo dostanou 10 bodů, patří k elitě. Existují elity v každé oblasti života: fyzická síla, inteligence, bohatství atd. Je to nezávislé na jakémkoli hodnotovém soudě. Existují elity ať už se jedná o schopnost chvályhodnou a obdivovanou či nikoli: můžete mít tudíž elitu básníků a politologů, ale také elity zlodějů a vrahů.

Pareto pak rozlišuje mezi elitou vládnoucí – těmi, kdo přímo či nepřímo zastávají rozhodující pozice ve vztahu k politickému vedení – a elitou nevládnoucí. Dohromady pak tvoří vyšší vrstvu společnosti.

Nicméně Pareto však brzy opouští svou formální definici elit a vysvětluje, že to platí pouze za podmínek dokonalé soutěže. Ve skutečnosti však tato podmínka splněna není. Důležitou roli zde pak sehrává řada dalších faktorů, jako je bohatství, původ, korupce atd. To znamená, že konkrétní vládnoucí elita je složena z lidí, kteří ve společnosti zastávají mocenské pozice více méně bez ohledu na své schopnosti.

Pareto chápe dějiny jako vztah mezi elitou a masou. „Dějiny jsou pohřebním aristokracie.“ Vztah mezi elitou a masou je charakterizován jako postupné a nikdy nekončící dělení na elitu a masu, ale také jako ustavičný pohyb mezi elitou a masou – nazývá to „cirkulací elit“. Dějiny jsou cyklické, což znamená, že stejné fáze mají tendenci se opětovně vracet. Existuje ustavičný pohyb do elity a z elity, bez jakýchkoli důsledků pro základní strukturu nebo pro způsob života masy. S tím jak postupně upadá aristokracie, může vládnoucí třída získat příliv nové krve, novou sílu a energii zvenku – jak počtem, tak kvalitou. Pouze tehdy, pokud nenastává postupná obnova nebo cirkulace, vytváří se potřeba násilnější výměny – ve formě revoluce zdola nebo invaze ze zahraničí.

Pareto vysvětluje cirkulaci elity psychologickou charakteristikou nebo povahou elity a masy. To, co určuje společenské chování, je řada psycholo-

gických tendencí nebo instinktů, iracionálních pudů, pocitů atd. – zkrátka základních sil v lidské povaze. Těmito motivačním silám říká „rezidua“, a ta jsou základní a neměnná. Se stejnými rezidui se stále znovu a znovu setkáváme v historii – určují lidské chování a dějinný běh.

Pareto má celou škálu těchto rezidui (seznam šesti typů viz Zeitlin, 1968: 174), ale je třeba zdůraznit dva hlavní typy:

- (1) instinkt kombinace („lišky“)
- (2) instinkt soudržnosti („lvi“)

Tato rezidua mají tendenci nahrazovat a doplňovat se navzájem. Někteří lidé tíhnou k tomu, aby řešili své problémy silou a statečným chováním – „lvi“ – ale pokud je to jediná vlastnost, na kterou se spoléhají, potom s nimi lze snadno manipulovat a přemoci je chytrou taktikou a klamnými intrikami – „lišky“. Ale pokud zase lidé jednájí pouze na základě sofistikované manipulace, potom riskují, že budou rozdraceni těmi, kdo jsou sice intelektuálně jednodušší, ale zato rezolutnější, rozhodnější a aktivnější.

Tyto základní instinkty jsou sice v průběhu dějin neměnné, ale mění se typ zdůvodnění, jímž lidé vysvětlují svá rozhodnutí a své činy. Daná slovní vysvětlení – zdánlivě logická a rozumná –, jimiž ospravedlňují své chování, nazývá Pareto „derivacemi“. Toto slovo pochází ze slova „odvodit“, tedy udat důvod zpětně, za účelem přikrytí pravých motivů. Pokud tyto zdánlivě logické a racionální důvody odložíme, dostaneme se „na kořen“ pravým a základním motivacím, a ten zbytek, který zůstane, když všechna pěkná a chvályhodná ospravedlnění nebereme na vědomí, tento pozůstatek jsou ona „rezidua“, která jsou součástí neměnné lidské povahy. Takže zatímco rezidua jsou konstantní, derivace se mění s kulturou a s konkrétními okolnostmi. Například socialismus není nic jiného než derivace, která je vhodná pro konkrétní lidi v konkrétním okamžiku historie a nelze jí věřit na první pohled. Totéž platí pro demokracii.

Souhrnně jsou lidé podle Paretovy teorie v podstatě nelogičtí, protože jejich činy jsou vnuceny nelogickými silami jednání, pocity (rezidui). Lidé však mají neustálou potřebu „racionalizovat“ své chování a činí tak pseudologickými formulacemi (derivacemi). Toto, společně s jeho teorií elit, která ve zmíněném pojednání zaujímá velmi podřadné místo, tvoří hlavní téma Paretovy práce (Zeitlin, 1968: 172).

(2) Gaetano Mosca

Mosca byl Sicilan z Palerma. Jeho hlavní práce na téma teorie elit je „Vládnoucí třída“ (1896–1923/1939). Ve srovnání s Paretem představuje Mosca sociologičtější přístup, který je také modifikovanější a možná méně jasný než Paretoův.

Moscova koncepce elity – nazývá ji **politická třída** – vychází z jeho hlavní teze, že za všech dob a ve všech společnostech existují, existovaly a vždy budou existovat dvě třídy: menšina, která vládne, a většina, masa, která poslouchá.

Menšina, politická třída vykonávající všechny politické funkce, má monopol na moc a těší se všem privilegiím moci. Je charakterizována třemi C: (Cohesiveness, Consciousness, Conspiracy) – soudržností, uvědoměním, konspirací (Meisel). Masa, na druhé straně, je politickou třídou vedena a řízena, za jistých okolností je udržován právní systém, za jiných okolností jde zcela o libovůli. Neměnnou záležitostí však zůstává to, že masa poskytuje politické třídě hmotné statky, stejně jako všechny prostředky potřebné k tomu, aby mohla zůstat u moci.

Mosca předkládá dva druhy vysvětlení této mocenské struktury.

(1) Moc politické třídy je založena na její **vnitřní organizaci**. To je jeho hlavní nebo obecné vysvětlení existence vládnoucí třídy. (2) Otázka složení této třídy je dána odkazem na **vládnoucí společenské síly**. Mocenskou základnou může být vojenská síla, vlastnictví pozemků nebo morální principy (kněží). Čas od času a společnost od společnosti se tyto síly mění, přičemž závisejí – alespoň do určité míry – na vývoji společnosti a obecněji na politických, společenských a ekonomických faktorech.

Pokud by však při nejhorsím mělo dojít k násilné konfrontaci mezi politickou třídou a masou, organizovaná menšina je silnější než neorganizovaná většina, masa. Malá, dobře organizovaná, disciplinovaná a dobře ozbrojená policejní nebo vojenská síla je obvykle silnější než velká, neorganizovaná masa bez jakéhokoli vedení, bez společných cílů, taktiky apod. Mosca by neměl problém vysvětlit potlačení čínských studentů na náměstí Tien-an-men v centru Pekingu v létě 1989 – ale měl by asi větší problém s vysvětlením úspěchu „sametové“ revoluce v Československu v listopadu a prosinci 1989 nebo neúspěchu převratu v Moskvě v srpnu 1991. Pravděpodobně by řekl, že politická třída v těchto situacích postrádala vůli a rozhodnost k obraně svých pozic nutnými a dostupnými prostředky – nebo možná, že organizační struktura nebyla přizpůsobena panujícím společenským silám.

Politická třída však obecně nemusí spoléhat na brutální a násilné potlačování. Obvykle stačí, aby svou vládu učinila přijatelnou pro masu tím, že aplikuje to, co Mosca nazývá „**politickými formulacemi**“ (což odpovídá Marxově „ideologii“ a Paretoovým „derivacím“). Každá vládnoucí třída se snaží ospravedlnit svou vládu odkazem na nějaký společný nebo obecný morální princip. Tyto politické formule jsou směsicí mýtů, pověr a iluzí, které jsou prosty jakékoli pravdy. Hlavní je to, že jim lidé věří a v tomto ohledu jsou užitečné pro stabilitu a pokračující existenci společnosti, neboť je poli-

tická třída může použít k legitimizaci své vlády. Politické formule se mění podle okolností a dominujících sil ve společnosti, ale vládě politické třídy staví jen velmi nejasná omezení. Demokracie a socialismus jsou samozřejmě jen takovéto politické formule vyslovené těmi jednotlivci a skupinami, které se snaží učinit z průmyslové pracující třídy základnu pro svou vládu. Jako formule jsou však nebezpečné, protože vzbuzují v mase víru, že lidová vláda a dokonce i společenská a ekonomická rovnost jsou uskutečnitelné.

Jakákoli koncepce rovnoprávné společnosti – politicky nebo společensky – je však v rozporu s nezvratnou skutečností, že si lidé nejsou rovni, že nemají rovnocenné kvality a vlastnosti. Jistým důsledkem zavedení socialismu by byla koncentrace moci v rukou malé, mocné skupiny vládců, ale za socialismu by byly menší možnosti pro opozici a méně zábrany proti užití a zneužití politické moci. Základy socialismu tvoří třídní nenávisť a závist.

Lidé, kteří vážně věří takovým věcem jako je politická a ekonomická rovnost, jsou tím pravým destabilizujícím faktorem a je třeba je umlčet všemi dostupnými prostředky. Alespoň takový byl názor mladého Moscy.

Později ve svém životě přišel s pozitivnějším názorem na politický liberalismus, dokonce i na liberální demokracii, uznával možnost několika podsekcí politické třídy reprezentujících různé politické síly, a čím dál víc se posouval směrem k pluralistickému hledisku – například tím, že uznal hodnotu ústavních a společenských kontrol politické třídy.

Zatímco Pareto uvítal fašismus v Itálii – lvi zvítězili nad liškami – Mosca fašismus odmítl ve prospěch jistého druhu konzervativního liberalismu.

Pareto cítil, že parlamentní systém v Itálii jeho doby strání liškám, ze kterých by se vyvinula buržoazní elita neochotná použít moci a síly pro svou vlastní obranu. Místo toho hýčkala „dekadentní humanistické ideály“. Naproti Mussolini byl lev, který měl schopnosti potřebné k tomu, aby tento zdegenerovaný systém vyčistil.

Mosca se nedomníval, že liberálně demokratické instituce zavedou skutečnou kontrolu politické třídy. Bude to pouze zdánlivá kontrola a povede k vytvoření nové a kultivovanější formy menšinové vlády. Ale kdyby to mohlo přispět ke stabilitě a společenskému řádu, bylo by to přijatelné – jen by se mělo zajistit, aby masy nebraly liberálně demokratické formule doslova.

4. Robert Michels: Železný zákon oligarchie

Zatímco Pareto a Mosca formulovali své teorie o mocenské struktuře ve společnosti jako celku, zákon Roberta Michelse o oligarchii se týká mo-

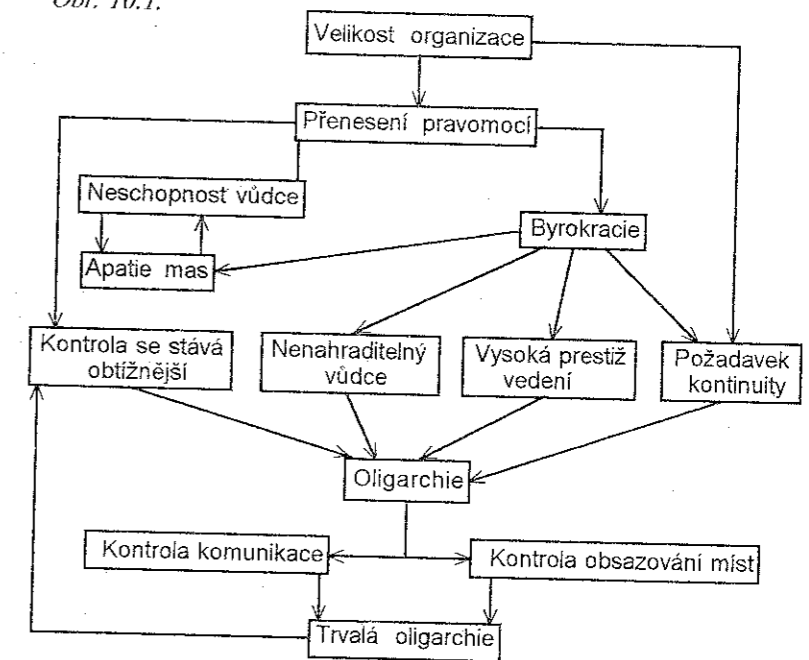
censké struktury politických organizací, tedy subsystémů menší velikosti než celá společnost. Svou teorii předložil v knize „Politické strany“ (1911).

Michelsova studie se zabývá vnitřními mocenskými vztahy Německé sociálně demokratické strany. Důvodem pro studium této strany na přelomu století bylo to, že bylo možné očekávat, že taková organizace – politická strana, která explicitně podporuje ideologii rovnosti ve svém programu – se bude vnitřně řídit názory o rovnoprávném vlivu svých členů. Kdyby za těchto – podle jeho názoru nepříznivých – podmínek mohl svou hypotézu potvrdit, měl dojem, že by ji pak mohl generalizovat na všechny politické organizace.

„Zákon“, který Michels formuloval, zní, že jakmile organizace přeroste přes určitou velikost, potom jí bude vládnout oligarchie a vedení bude moci – v rámci poměrně širokých hranic – bez jakékoli kontroly ovládat její činnost. To byl „železný zákon oligarchie“ nebo alespoň nejbližší možnost, jak se ve společenských vědách přiblížit k obecnému zákonu, tj. postulátu, který lze považovat za platný pro všechny organizace od určité velikosti výše.

Svůj „zákon“ vysvětluje dvěma faktory. (1) Technickými faktory a (2) psychologickými faktory.

Obr. 10.1.

(1) *Technické faktory*

Ve velkých – masových – organizacích není podle Michelse možné, aby se každý člen podílel na procesu rozhodování a kontroloval všechna rozhodnutí přímo. Velikost organizace a její komplexnost způsobuje, že to není možné (zeměpisné aspekty, početnost, získávání důležitých informací, požadavek efektivnosti atd.). To vede k tomu, že je zapotřebí jisté míry přenesení pravomocí, dělba práce a volba zástupců pro výkon konkrétních úkolů. Toto přenesení pravomocí opět dále komplikuje možnost členů sledovat a řídit činnost (takže Michels – stejně jako Rousseau – je skeptický vůči přenesení pravomocí, je to totiž počátek celého problému. Přenesení pravomocí obsahuje zárodek oligarchie.)

S rostoucím počtem záležitostí, jež je třeba vyřešit, a se zvyšující se složitostí případů roste také potřeba kvalifikace, know-how, zkušeností a specializace. Tyto potřeby uspokojuje byrokratizace. Specialisté jsou zaměstnáni na plný úvazek, aby řešili konkrétní úkoly, jsou určeny jejich kompetence, buduje se hierarchie, hromadí se specializované informace – vůdci se stávají nepostradatelnými pro organizaci i členstvo, každá změna ve vedení přijde velmi drahá (ztráta znalostí a kvalifikace), takže vůdci získávají vysokou prestiž a ve vedení silí požadavek kontinuity. Všechny tyto tendence vedou k oligarchii – vládě několika nekontrolovatelných vůdců – k aristokracii bez děděného následnictví.

Michels chápe všechny tyto tendence jako nevyhnutelné, jakmile se velikost organizace zvětší nad jistou mez. Tyto tendence neodrážejí úmyslnou manipulaci členstva ze strany vedení, spíše si je vynucují organizačně technické okolnosti.

Michels navíc upozorňuje na další tendence technického charakteru, které vedou k tomu, že vedení vědomě podniká kroky za účelem zachovat, udržet a zvýšit své postavení – je to možná viditelnější v dělnických stranách, kde společenské postavení vůdců je úzce spojeno s jejich pozicí ve straně (bylo by pro ně obtížné, možná i nemožné, získat stejně vysoké postavení mimo stranu). Tato cílevědomá činnost přispívá k tomu, aby se oligarchie stala trvalou:

– Technická specializace vede k tomu, že ve vedení je nutná kvalifikovanost. To vede k tomu, že obsazování uprázdněných míst je čím dál více dílem profesionálních stranických funkcionářů místo řadových členů. Vedení se snaží kontrolovat personální obsazování proto, aby se zaměstnali lidé stejných názorů jako má vedení – usnadňuje to řešení běžných záležitostí – vedoucí skupina se postupně zmenšuje a stává se čím dál homogennějším okruhem členů se svými vlastními normami, hodnotami a postoji k řešení problémů.

– Pozice vedení je dále zajišťována kontrolou informací poskytovaných členstvu. Vedení získává jistý druh komunikačního monopolu ve stranickém tisku a v materiálech, jež se posílají jednotlivým členům a místním stranickým organizacím.

(2) *Psychologické faktory*

Pro Michelse jsou bezesporu rozhodující technické faktory, z nich pak více ty, které k oligarchii vedou, než ty, které ji udržují. Přitom však také poukazuje na některé psychologické faktory, které podle jeho názoru zesilují funkce faktorů technických, ale které samy o sobě nejsou dostačující k vysvětlení vývoje oligarchického vedení.

– Vcelku Michels pozoruje, že jen velmi málo lidí se zajímá o politiku. Motivace k účasti v politice je obecně nízká, většina lidí je pasivní a apatická. Mají potřebu vedení, jsou málem vděční za to, když se objeví někdo, kdo se chopí zodpovědnosti. – V mase je velké množství těch, pro které jsou vůdci nenahraditelní.

– Kromě toho většina členů nemá nutné předpoklady pro účast v politické práci, nemají pro ni ani schopnosti, ani vědomosti.

– Tyto dva faktory zesilují jeden druhý a posilují potřebu přenesení pravomocí. Zároveň byrokracie zvyšuje toto vzájemné zesilování.

– U vedení Michels pozoruje, že v lidské povaze je základním pravidlem, že moc vytváří potřebu ještě větší moci. Vůdčové se snaží o to, aby jejich pozice byly pevné a čím déle na těchto pozicích sedí, tím více cítí morální právo se na těchto pozicích udržet. Vůdcům se může stát, že začnou samotnou organizaci a svou vlastní vedoucí úlohu v nich považovat za důležitější než explicitní cíle této organizace. Uskutečňuje se „posun cílů“.

Dostaneme se ještě k diskusi o tom, zdali a do jaké míry jde vskutku o „železný“ zákon nebo jestli se jedná spíše o slabší či silnější tendenci. Důležité je to, že Michels načrtává demokracii velice negativní vyhlídky do budoucna.

5. *Shrnutí*

Ve svém popisu společenské reality elitářů především poukazují na koncentraci moci – nikoli distribuci moci.

Předkládají všeobecné tvrzení, že politická moc je v každé společnosti a ve všech dobách soustředěna do rukou několika málo lidí, do rukou elity, která činí všechna důležitá rozhodnutí, jež svazují společnost jako celek.

Je to jedna koherentní elita, která prakticky vládne. Je charakterizována soudržností a jednotou, přesvědčením a uvědomováním si svých privilegií a výhodné pozice, společnou vůlí a odhodláním chovat se tak, aby svou pozici ubránila – a do značné míry společnými hodnotami a cíli.

Tuto elitu nemůže masa – obyčejná populace – kontrolovat ani volbami, ani jinými politickými formami. Volby a majoritní vláda jsou pouze od toho, aby se chápaly jako výraz zdánlivé kontroly ze strany většiny nebo masy.

Ale vzhledem ke zvláštním kvalitám elity, nepředstavuje nedostatek lidové kontroly žádný velký problém. Vládající elita je při přijímání rozhodnutí mnohem lepší než masy. Je mnohem kvalifikovanější: lépe informovaná, racionálnější a vzdělanější. Osvědčené mechanismy navíc zajišťují, aby jakákoli degenerace v elitě měla za následek její doplnění nebo výměnu.

Zkrátka, demokracie je jak neuskutečnitelná, tak nežádoucí.

Demokratické elitářství neboli demokratický revizionismus

Tématem dvou minulých přednášek byla kritika liberální demokracie neboli demokratického liberalismu zprava: Burke v 18. století a klasičtí elitáři kolem roku 1900. Hlavním tvrzením této kritiky byla jednak neuskutečnitelnost demokracie a jednak její nevhodnost.

I přes tuto intelektuální inspiraci byl konec první světové války ve znamení vrcholu liberální demokracie. Vznikly nové státy na základě principu národní svrchovanosti – například pobaltské státy a Československo – a v těchto nových státech byly přijaty demokratické ústavy – Výmarská ústava je z nich nepochybně nejznámější.

Nicméně po tomto triumfu byla demokracie čím dál víc konfrontována s problémy, krizemi a selháními, zvláště ve spojení se zrodem fašismu – v Itálii, Německu a v řadě východoevropských zemí. Vlastně jediným z nových nebo obnovených států založených ve střední nebo východní Evropě po roce 1918 jako konstituční monarchie nebo republiky, kde demokracie přežila až do doby, než byla ukončena vnějšími činiteli, bylo Československo (Wolchnik, 1991: 3). Obecně lze říci, že třicátá léta dvacátého století byla svědkem úpadku demokracie. Čtyřicátá léta zažila ostrý konflikt mezi „demokracií“ a „diktaturou“ a mnoho lidí se vážně zabývalo otázkou: Jakou hodnotu má vlastně demokracie? A proč mohla demokracie v některých zemích přežít a fungovat, kdežto v jiných ne?

1. Joseph A. Schumpeter (1883–1950)¹⁾

Na tyto otázky odpověděl jako první Joseph A. Schumpeter. Narodil se v Třešti na Moravě v době Rakousko-Uherska jako německy mluvící poddaný habsburské monarchie a studoval ve Vídni. Pracoval v Anglii a Německu a poté, co demokracie byla v Rakousku poražena, odjel do Spojených států a od roku 1932 až do své smrti v roce 1950 byl činný na Harvardu. Jeho nejdůležitější prací ve vztahu k politické teorii je kniha